

MAGÁNÚTON

Barabás Miklós fényképészeti receptkönyve¹

Meglehetősen kevés, nyomtatásban vagy kéziratban fennmaradt, 19. századi magyarországi fotótörténeti forrásról van tudomásunk. Ennek tükrében különösen figyelemreméltó, hogy Barabás Miklóstól fennmaradt egy rövid, valószínűleg 1843-ból származó leírás a dagerrotípia-készítéséről, valamint ugyancsak tőle egy húsz évvel későbbi jegyzetfüzet. Ebben a jegyzetfüzetben pedig csaknem harminc oldalon keresztül olvashatjuk a nedves és félszáraz kollódiumos eljárás leírását a kollódiom elkészítésétől a negatív előhívásán át az albuminpapír készítéséig. A füzetnek ebben a részében található kézzel írt bejegyzések az 1862 és 1866 közötti időszakból származnak.

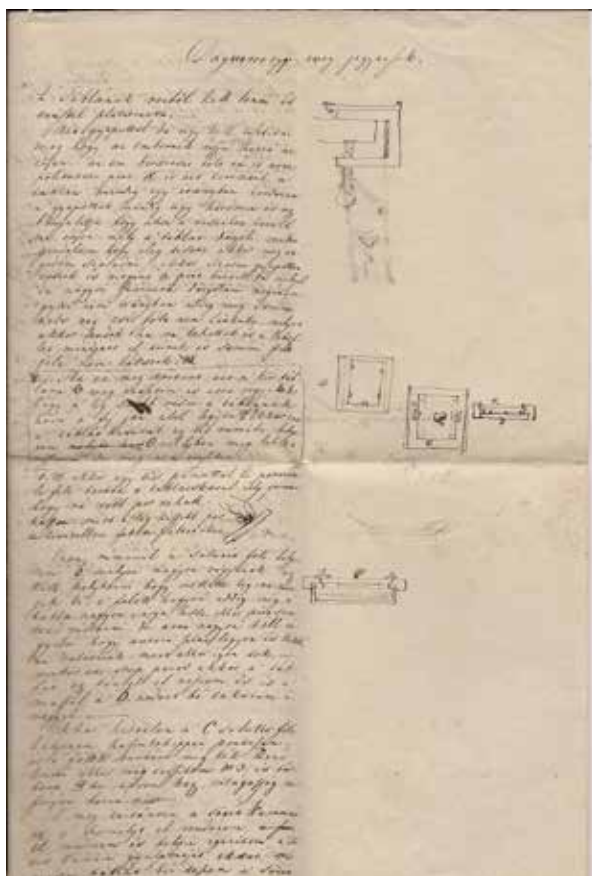
Barabás Miklós a 19. századi magyar művészet történetének egyik vitathatatlanul legismertebb alakja. Az erdélyi Kézdimárkosfalván született festő már kisgyermekként tehetséges rajzolóknak mutatkozott, majd 16 évesen elhatározta, hogy befejezi tanulmányait a nagyenyedi kollégiumban és a festészetet választja hivatásának. Azzal a céllal indult útnak Európában, hogy kiszélesítse és elmélyítse művészeti ismereteit, idegen nyelveket tanuljon és kapcsolatokat építsen ki lehetséges megrendelőikkel. Olaszországi útja során ismerkedett meg William Leighton Leitch skót festővel, akitől elsajátította az akvarellfestés szigetországban elterjedt módját, és akivel még hosszú évtizedeken át ápoltak szoros baráti kapcsolatot. Annak ellenére, hogy többször is kifejezte vonzódását a tájképfestészet iránt, Barabás leginkább portréfestőként ismert, hiszen a több mint hét évtizedes pályafutása során több ezer portrét festett és rajzolt a magyar politika és kultúra jeles képviselőiről és a korabeli magyar arisztokrácia és polgárság tagjairól.

Az utóbbi évtizedekben, az újonnan előkerülő műtárgyak és források fényében, egyre pontosabban körvonalazódik, hogy Barabás a magyar fotográfia történetében is meghatározó szerepet játszott. Fotográfiai tevékenysége ugyanakkor viszonylag rövid ideig – a források alapján kevesebb, mint két évig tartott; fennmaradt fényképei az

1862 és 1864 közötti időszakból származnak. Fényképek többsége vizitkártya formátumú, mely képformát valójában mind a kompozíciót, mind a funkciót tekintve az akadémikus portréfestészet egyik változatának gondolta, hiszen hasonló szerepet töltöttek be – Andreas Broeckmann-nal szölv – az „egyének vizuális gazdaságában”² –, mint amit a korábbi évtizedek folyóirataiban megjelent, ünneplő személyiségekről készült litográfiai portréi.

Barabás művészetében gyakran ennél is szorosabb módon találkozott a festészet és a fotográfia. Írásos dokumentumok alapján tudjuk, hogy rendszeresen festett portrékat fényképekről, különösen, ha a modell távol volt, esetleg már nem élt, vagy egyszerűen titokban készült a képmás.³ Emellett pedig saját festményeit is lefényképezte. Feleségéről, a svájci származású Susanne Bois de Chesne-ről 1862-ben festett egy életnagyságú, reprezentatív olajfestményt, majd nem sokkal később erről a képről készített egy kisméretű, már hangsúlyosan magánjellegű fényképet. Ezen jól látható, hogyan alakította át Barabás az eredeti kompozíciót: a fénykép maszkolásával ugyanis a hangsúly kizárólagosan az arcra helyeződik át. Fotográfia és festészet találkozásának újabb módja figyelhető meg a Zichy Ilonáról 1877-ben, azaz négy évvel a grófnő halála után készült portrén.⁴ A képen a grófnő egy kis asztal mellett áll, rajta egy kabinetképpel, amelyen a gyermekek a festmény keletkezéséi idejének megfelelő életkorukban szerepelnek, vagyis egy kronologikusan fiktív jelenettel állunk szemben; a festményen megjelenített fénykép – a kép a képben – mutatja az élőket.

Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy Barabás a fotográfiához médiaspecifikusan viszonyult, s ez leginkább a fotográfia védelmében közzétett elméleti állásfoglalásaiban nyilvánult meg. Az új művészeti forma érdemeiről folytatott vitában Barabás és veje, Maszák Hugó, Székely Bertalannal szemben úgy vélte, hogy a fotográfia komoly segítséget nyújthat a festők számára.⁵ Míg Székelyt

Barabás Miklós leírása a dagerrotípia készítéséről, 1842. k., magántulajdon

Barabás Miklós feleségéről, Susanne Bois de Chesne-ről 1862-ben festett olajképeről Barabás Miklós által készített fényképe, albumin, 1862. k., kép: 16.4x11.9 cm, karton: 24.9x19.9 cm, magántulajdon

a *camera obscura* paradigma 19. századi leváltásában kulcsszerepet játszó optikai csalódások közül a mozgás, addig Barabást és Maszákot a periférikus és a két szemmel látás foglalkoztatta. Kettejük közös meggyőződése volt, hogy a fotográfia elősegítette a szem működésének pontosabb megértését.

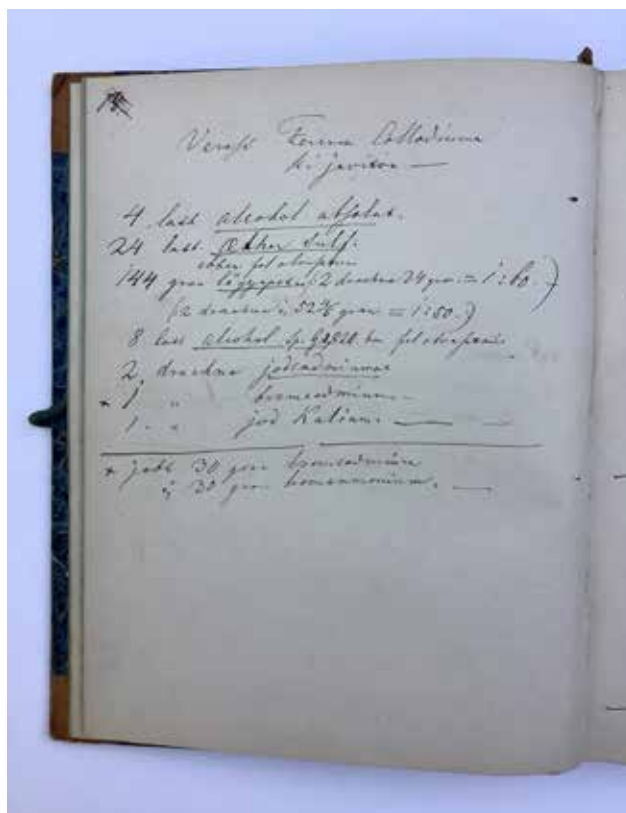
Magyarországon, csakúgy, mint Európa nagy részén, az Eugène Disdéri ötletét követő vizitkártya-divat rengeteg új műterem létrehozását eredményezte, amelyek közül azonban számos csak ideiglenes, udvarokon felállított, viszonylag egyszerű felépítményű, éppen csak egy, a felvételekhez szükséges szobával és egy sötétkamrával rendelkező fabódé volt. Ezzel szemben Barabás komolyabb befektetéssel számolt és hosszútávon gondolkozott. Műtermének tervezésére Knabe Ignácot kérte föl, aki már jártasságot szerzett fényképezési műterem-tervezésben, hiszen Tiedge Jánosét is ő tervezte. A műtermet magába foglaló épület már nem áll, bár Barabás üzletének eladását követően még évtizedekig nagynevű portréfényképészek dolgoztak ott.⁶ Megmaradt viszont az alaprajz, valamint a fényképezési üzletet alkotó helyiségek részletes leírása.⁷ Ebből tudjuk, hogy

Barabás nagyszabású, számos segédet foglalkoztató fényképezési műtermet kívánt működtetni – a fotózandó téma méretétől függően különböző helyiségekben –, és külön szobák voltak a retusálás, a kasírozás, az üveglemezek előkészítése, az albuminpapír elő-készítése stb. számára.

Fényképeinek magas kvalitása, megnyilvánulásai a fotográfia védelmében, valamint a szakszerűen megtervezett, nagyszabású fényképezési műterem berendezése mellett a jelen írás tárgyát képező, fényképezési recepteket tartalmazó füzet jelzi Barabás kiemelt helyét a magyar fotótörténetben. A jegyzetfüzet vizsgálata tulajdonképpen annak az esettanulmánya, hogy a régióban dolgozó fényképész miként jutott ismeretekhez a kollódiumos nedveslemez eljárásról. Ennek felvázolása különösen annak tükrében sokatmondó, hogy a nyugat-európai országok fényképészeivel szemben az ebben a régióban tevékenykedő fotográfusok számára nem voltak sem szakmai folyóiratok vagy egyesületek, melyek hírt adhattak volna a kísérletezésekről és az új találmányokról, biztosítva ezzel a szakmai fejlődést és a kölcsönös tudásátadást.

Barabás Miklós fényképezési recepteket tartalmazó jegyzetfüzete, magántulajdon

Barabás Miklós fényképezési recepteket tartalmazó jegyzetfüzete, magántulajdon

1860 körül, az akkor már nagy tekintélyű erdélyi fotográfus, Veress Ferenc a *Kolozsvári Közlönyben* megjelent újságcikkeiben nemegyszer panaszodik a művészeti és kézműipari szaklapok hiányára és a mesterek műhelytitkainak túlzott védelmére. Szintén itt említi Veress, hogy ismeretség hiányában a fényképezés iránt érdeklődőknek külföldi lapokat kell jártni, illetve, hogy „itt is éppen olyan szükség az eszmecsere, tapasztalataink észleleteink eredményeinek másokkal közlése”. Helyzetelemzését követően Veress készségesen felajánlja az újság hasábjain, hogy bárkinek megmutatja műtermében az általa tökéletesített módszer révén született fényképeket.⁸ Nagyjából abban az időben, amikor a városi tanácshoz folyamodott a fényképezési műterem építésének engedélyezéséért, Barabás úgy döntött, hogy lányainak tanítóját, Maszák Hugót Kolozsvárra küldi, hogy Veress Ferenctől személyesen sajátítsa el a fényképezési eljárás alapjait. Maszák 1862. július elején érkezett Kolozsvárra, ahol több hónapig tartózkodott. Ebből az időszakból származnak azok a vizitkártyák, melyek – a padlózat és a kellékek alapján azonosíthatóan – Veress műtermében készültek, azonban jelzés nélküli kartonokra vannak felkasírozva. Az egyik hátlapján Maszák Hugó kézírásával olvasható „első önálló negatívom” felirat. Maszák naplójából tud-

juk, hogy kolozsvári tanonckodása alatt rendszeresen küldött recepteket Pestre Barabásnak, melyek bizonyára megegyeznek a tárgyalt jegyzetfüzetben letisztázott, „Veress Ferenc szerint” jelzéssel ellátott receptekkel.⁹ Fontos megjegyezni, hogy a Barabás jegyzetkönyvében található, fényképezéssel kapcsolatos feljegyzések kizárólag az eljárás vegyészeti oldalára vonatkoznak; a csaknem harminc oldal hosszúságú kézirat egy kronologikusan követhető fényképezési receptgyűjtemény. Nincsen benne szó sem a világitásról vagy a modellek beállításáról, sem a kamerákról (lencséről és más alkatrészekről) vagy az egyéb kiegészítőkről (lemeztartó, másolókeret, stb.). Az előbbi esetében feltehetően részben Barabás festészeti praxisából nyert tudására támaszkodtak a műteremben, míg az utóbbira vonatkozó ismereteket bizonyára az üzlettársa, az optikus Fájth János szolgáltatta, így nem volt rászorulva, hogy Veress-től vagy mástól erre vonatkozó javaslatokat lejegyezzen. Érthető, hogy az új területre merészkedő Barabás egy, a fotográfiában és az optikában már jártasabb ember közreműködését kereste Fájth János személyében. A fényképezési műterem működésének rekonstruálásához fontos segítséget nyújt, hogy fennmaradt a kettejük közötti szerződés, amelyet 1863. április 9-én

Barabás Miklós, albumin, színezett, 1862. k., 18x13.3 cm, karton: 31.2x23.4 cm, magántulajdon

írtak alá, annak ellenére, hogy – miként a dokumentum is említi – Fájth már 1862 októberétől kezdve dolgozott a műteremben.¹⁰ A szerződésből megtudjuk, hogy az üzlet és az egész vállalkozás Barabás tulajdonában volt, jövedelme és kiadásai teljes egészében őt illették, ezzel együtt a felelősség és az ügyfelek esetleges kifogásai is őt terhelték. A szerződés szerint Fájth havi 100 osztrák forintot kapott minden hó végén, emellett Barabás lakást és ellátást is biztosított neki. A jogi dokumentum hangsúlyozza, hogy kizárólag utóbbi kívánsága volt, hogy Fájth neve a műterem cégtábláján és a vizitkártyák hátlapján is szerepeljen. Sajnos a szerződés nem részletezi a pontos munkamegosztást, kizárólag az derül ki, hogy az alárendelt Fájthnak elsősorban a technikai kivitelezésben volt fontos szerepe: „Fájth úr tehát a technikai részt az én kívánságom és megelégedésem-

re köteles kezelni és igazgatni.”¹¹ Csak feltételezzük, hogy míg Barabás a beállítáért felelt – melyhez időnként a fizikai beavatkozás is szükséges volt, így az ügyfél bizalma is elengedhetetlen volt –, addig az optikus Fájth a fényképezőgépek kezelését felügyelte. Az itt tárgyalt jegyzetfüzet arra utal, hogy a műteremben a vegyészeti folyamatokat alapvetően Barabás felügyelte.

A jól bevált receptek ekkor önmagukban is értéket, sőt árut képeztek: a *Vasárnapi Ujság*ban olvashatjuk egy Borsos és Társa hirdetés részeként, hogy „Egyes receptek pedig kaphatók a chemiai üzlet részvényese s igazgatója Szentkuty István gyógyszerész-fényképész urnál, kerepesi ut 65-ik sz. – Minden egyes vény ára használati utasítással együtt 2 ft. – Közzölnék mindazon receptek és eljárások is, melyeket még sok fényképész csak név-

ről mint arcanum ismer, s a melyek valóban haszonnal s biztosan alkalmazhatók, mint például a salonbani momentan fölvetel. – a papiros positívek 50% olcsobbani készítmódja stb. stb.”¹² Szintén a *Vasárnapi Ujságból* értesülünk, hogy 1864-ben Borsos és Doctor *Kipróbált biztos vények* című, mindezedig ismeretlen példányú könyvecskét adtak ki, amelyben olyan recepteket közöltek, melyeket saját maguk által „legjobb sikerrel alkalmaztattak”.¹³ Egy évvel azután, hogy Barabás elkezdte vezetni fényképészeti jegyzetfüzetét, 1863. májusában látott napvilágot Magyarországon az első ismert könyv, Tömösváry László *Magyar fényképész kézikönyve*, amely a kollódiumos nedveslemez eljárás részletes leírását tartalmazza. Míg Barabás jegyzetfüzetében számtalan ismert és kevésbé ismert nyugat-európai országban működő fényképész neve szerepel, addig az említett magyar nyelvű kiadványok közül egyre sem hivatkozik a festő-fényképész.

A jegyzetkönyv 18. lapján található az első, fényképészettel kapcsolatos följegyzés. A „Veress Ferenc collodiuma kijavítva” megnevezésű szöveg a szemben lévő oldalon található recept letisztázott másolatát jelzi.¹⁴ Úgy tűnik tehát, hogy Barabás a receptek kézhezvételét követően kipróbálta azokat, és az általa szükségesnek ítélt módosításokat hajtotta végre az összetevőkön és/vagy azok mennyiségén. A következő oldaltól kezdve időrendben nyomon követhetjük, hogy Barabás milyen megoldásokkal találkozott és melyeket tartotta lejegyzésre érdemesnek. Veress Ferenc üvegnegatív kollódium-oldatának leírásával kezdődő receptek sorát az előidéző folyadék és a papír pozitív készítésének eljárásával folytatja. Szintén Veress alapján írja le a pozitív képhez használt albuminpapír-készítést, melyet Louis Désiré Blanquart-Evrard 1850-ben publikált a francia akadémia *Comptes Rendus* című folyóiratában. Eleinte minden fényképész saját maga készítette el albuminlapjait, azonban az ötvenes évek közepén megjelentek az előgyártott albuminlapokat készítő üzemek (elsőként Elberfeldben, de néhány éven belül a német területeken található gyárak száma 20 fölé emelkedett). A vizitkártya népszerűségével párhuzamosan óriási kereslet alakult ki az előregyártott albuminpapírok iránt. A gyártás fő központja Drezda lett, ahol az egyik nagyobb cég 1894-ben naponta 60 ezer tojást használt föl a készítésükhöz.¹⁵ Barabás esetében azonban minden jel arra mutat, hogy maga állította elő az albuminlapokat. A Verestől kapott recept szerint, az albuminpapír készítését a következőképpen írja le: „a clor barium és a chlor ammonium a vízben elébb jól felosztatva vegyítették össze a tojás

fehérivel, és azután veretik habbá... minekutána a habja elmult belefekteti az ember a papírost úgy hogy hólyag ne legyen rajta, melyet azzal el érhetni, hogy egy lapos ecsettel le szedvén a hólyagokat... ezután fel terítették olyan formán, hogy a tojásfehér lefolyhasson és úgy szárították.”¹⁶ A leírásokhoz apró rajzok is társulnak, s ez jól mutatja, hogy az úsztatás során a lapnak csak egyik oldalát szabad bevonni az albuminos oldattal.

Bár Barabás egyetlen alkalommal sem hivatkozik – igaz csekély számú egykorú – magyar kiadványra, annál inkább említi a nyugat-európai fotótörténet ismert vagy elfeledett neveit. Alois Löcherer, akit talán leginkább a Bajorország bronzszobrának készítéséről és felállításáról szóló fotóesszéjéről ismerhetünk, már 1861-ben szárazlemezekkel kísérletezett. Löcherer két kollódium formuláját említi, az egyik 14, a másik csak 3 napos erjesztést ír elő. Bár Löcherer az 1850-es években több könyvet is kiadott, valószínűleg Barabás másodlagos forrásból szerezte be receptjeit. Minden bizonnyal ugyanez igaz Gustav Kleffelre is, akinek receptje magasabb alkohol-koncentrációt javasol, ami a leírás szerint lehetővé tette a negatív eltávolítását az üvegfelületről. Időrendben a füzetben található következő recept az úgynevezett Harzkollodium vagy gyanta-kollódium, amelyet Heinrich Heinlein publikált 1864-ben. A leírás szerint a Harzkollodiummal végzett kísérlet során Barabás különböző expozíciós idővel próbálkozott, először négy, majd kettő, és végül a sikeresnek bizonyult félperces expozícióval. Ennek a kísérletnek a leírásából kiderül, hogy a felvételt Barabás kültéren, méghozzá sztereókamerával készítette. A füzet további oldalain nyugat-európai fényképészek hosszú névsora olvasható, igaz, egyes meghatározó személyeket, mint Disdérít, Ludwig Angerert és Thomas Suttont csak érintőlegesen említi. A füzetben megtalálható Valentin Blanchard-nak és Thomas Frederick Hardwichnak is egy-egy receptje, de olvashatunk formulát a meglehetősen kis életművel bíró Bartholomew-tól és Parkinsontól,¹⁷ illetve a napkamerával is kísérletező és a rövid életű wothlytypie feltaláló feleségétől, Mathilde Wothlytól. A belga Désiré Charles Emanuel van Monckhovent a száraz albumin használatára vonatkozó javaslatával, a német-osztrák Dr. Hermann Heidtet pedig az ezüsfürdős oldatokkal kapcsolatban említi. Utóbbi pár év múlva jó ismerőse lesz Barabásnak, hiszen 1866-ban az ő egykori műtermében rendezkedett be, és kamerája előtt maga Barabás is fényképezkedett – Dr. Heidt a Barabás műterem eredeti bútorzatát és kellékeit használta.

Úgy tűnik egyébiránt, hogy Barabás különösen a száraz-

Barabás Miklós gyermekei körében, albumin, 1862. k., kép: 20.7x16.1 cm, karton: 32.2x23.8 cm, magántulajdon

Maszák Hugó, albumin, 1862. k., kép: 22.7x 17.8 cm, karton: 32.2x25 cm, magántulajdon

Maszák Hugó, albumin, 1862. k., 23x19.2 cm, magántulajdon

lemezes kísérletek iránt érdeklődött, mely elsősorban a kültéri fényképezésnél nyújtott segítséget. Veresstől egy „száraz használatra” kikísérletezett kollódiiumot jegyzett le, amely perui balzsamot tartalmaz és ezzel lehetővé vált, hogy az előkészített üveg a bevonás után akár három-négy héttel is felhasználható legyen. Megemlíti, hogy Charles („Major”) Russel 1861-ben Londonban megjelent, és 1864-ben *Das Tannin Verfahren* címen Karl de Roth által németül kiadott könyve „nagyon alacsony áron” volt kapható. Az angol Russel csersavas száraz eljárása az egyik legnépszerűbb szárazlemez eljárás volt a hatvanas években Nyugat-Európában.

Az említett fényképezészek közül legtöbbször külön kötetben publikálták kísérleteik eredményeit, ezekhez a kötetekhez azonban bizonyára nem volt könnyű hozzáférni az 1860-as években Pesten. Valószínűbb, hogy legtöbbjükéről Barabás másodlagos forrásokból szerzett ismereteket. Erre utalhat az is, hogy Julius Krüger kollódiium képletének leírása például szóról szóra a *Photographische Monatshefte* című bécsi kiadvány 1863-as kötetéből származik. A bécsi kiadású lap mellett az angol *The Photographic Journal* több száma is pontos bibliográfiai adatokkal sze-

reper a jegyzetfüzetben. Néhány évvel korábban Barabás a perspektíváról tartott akadémia székfoglaló beszédében ugyancsak egy angol folyóíratra, ekkor az *Art Journalra* hivatkozott. A *The Photographic Journalra* vonatkozó bejegyzésekből kiderül, hogy Charles Russell kollódiiuma mellett Barabás ezen a fórumon a Royal Photographic Society-ben tartott előadások és hozzászólások (például a fent megjelölt számban Vernon Heath nagyítás eljárásáról szóló előadását) sokszor teljes terjedelmükben közölt jegyzőkönyveit is olvashatta.¹⁸ A füzetben található, legutolsó fényképezésre vonatkozó bejegyzés valószínűleg egy 1866-ban – vagyis két évvel a Barabás műtermének bezárása után – a berlini Fotográfiai Társaságban bemutatott találmány ismertetése. A *Zauber photographie* vagyis a varázsfényképészetre egy játékos, elsősorban a szórakoztatást szolgáló eljárás volt, mely során a kép utólagos higanyos kezelés során eltűnik és csak újranedvesítés teszi ismét láthatóvá.¹⁹

A receptek beható ismerete azonban csak akkor lehetett hasznos, ha ismerőjük a szükséges vegyszerekhez is hozzájuthatott. A részben mérgező szerekhez való hozzáféréshez szükséges igazolást Barabás közeli barát-

ja, a műkedvelő festő, Tormay Károly (1804–1870),²⁰ Pest város főorvosa szolgáltatta, így valószínűsíthető, hogy Barabásnak is segített, hogy hozzájusson a megfelelő kemikáliákhoz. Tormay adminisztrátori segítsége mellett a gyakorlati beszerzésben Jármay Gusztáv gyógyszerész játszhatott kulcsszerepet – az ő üzletének az árait tartalmazza Tömösváry László *Magyar fényképész kézikönyve*, és az ő üzletéből rendelt a Barabás család az egészségre jó hatásúnak vélt szereket.²¹ J. M. Reilly kutatásai szerint az albuminpapír készítésében a legnagyobb nehézséget a megfelelő papír beszerzése jelentette.²² A papír minősége nagymértékben meghatározta a végső eredményt: egyszerre kellett könnyűnek lennie a merítés miatt, viszont erősnek a nedvességgel szemben, de legfőképpen nem tartalmazhatott semmiféle olyan anyagot, amely az ezüstöt oldotta. A jegyzetfüzetből arra is fény derül, hogy Barabás a legtájékozottabb nyugat-európai fényképészek által is használt, Rives vagy Saxe papírt tartotta legalkalmasabbnak az albuminpapír készítéséhez, sőt arról is beszámol, hogy ezeket a papírokat Bécsben, August Moll nevű gyógyszerésznél²³ vagy a Renell nevű papírkereskedőnél lehet beszerezni.

A füzetben olvasható receptsor arra enged következtetni, hogy Barabás 1862 és 1864 között fáradhatatlanul igyekezett tökéletesíteni a műtermében és a műtermén kívül használható fényképezési eljárásokat. Ez a szüntelen érdeklődés készítette arra, hogy megpróbáljon minél több francia, brit és német forrást összegyűjteni, ennek eredményeképpen olvashatjuk mind az eljárás kulcsfiguráinak, mind a feledés homályába merültek neveit a füzetben. Az eljárás tökéletesítése Barabást arra ösztönözte, hogy maga is folyamatosan kísérletezzon a kollódiomos nedveslemez, illetve a kísérleti fázisban lévő szárazlemez eljárásokkal: a kéziratban vagy nyomtatásban hozzájutott formulákat saját feltételeihez igazította. Egyik, majdnem utolsó, 1864. június 4-én írt bejegyzéséhez a következő megjegyzést fűzte: „Jó colloidium lett nagyon”.²⁴ A kézirat egy olyan időszakból származik, amikor a magyar nyelvű fényképezési szakirodalom (és terminológia) még egyrészt meglehetősen kezdetleges szakaszában volt, másrészt – ha hihetünk Veress Ferencnek – ebben a térségben a fényképezészek hajlamosak voltak saját receptjeiket szakmai titokként féltve őrizni. Barabás számára különösen lelkesítő élmény lehetett a *The Photographic Journal* oldalain az angol szakmai társulatban zajló tudományos viták beszámolóit olvasni. A folyóirat révén egy olyan szellemi közegbe kapott betekintést, amilyenre ő is, Veress is, vágyott. Számukra azonban sajnálatos módon nem létezett még a személyes vagy írásbeli vitának ilyen

fóruma, nem volt sem szakfolyóirat, sem szakosodott társaság, ahol a fotótechnika fejleményeit rendszeresen megosztották volna a szakma művelői. Barabás jegyzetfüzete egy, a nyugati fejleményekkel magánúton lépést tartani kívánó közép-kelet-európai fényképész két évig tartó fejlődésébe ad pontos betekintést.

¹ Jelen írás a 2020-ban megvédett, *Barabás Miklós és a fényképezést* című doktori dolgozat egyik fejezetének átdolgozott változata, mely a Royal Photographic Society *Don't Press Print – The Wet Collodion Process* című konferenciáján hangzott el 2020-ban. Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Peternák Miklósnak és különösen ebben a részben nyújtott segítségéért Flesch Bálintnak, Adrienne Lundgrennek és Fislí Évának.

² Andreas BROECKMANN: *A Visual Economy of Individuals. The Use of Portrait Photography in the Human Sciences in the 19th Century*, PhD Thesis, University of East Anglia, Norwich/UK, 1995.

³ Például Gyárfás Domonkos 1879-es leveléből tudjuk, hogy az aggódó édesapa beteg lányáról készítettett portrét felesége számára meglepetésül.

⁴ A festményt 2014-ben a Magyar Állam vásárolta meg, jelenleg a nádasladányi Nádasdy kastélyban látható.

⁵ BARABÁS Miklós: „Válasz Székely Bertalan Festészet és fényképelés c. írására”, *Koszorú*, 1863, 1 no. 26, 612–616.

⁶ 1866-ban rövid ideig Dr. Hermann Heid és Ferdinand Ronninger dolgoztak a műteremben. Egy évvel később Klósz György vette át, majd 1870-től kezdve Ellinger Ede működtetett benne fényképezési műtermet.

⁷ Részletesen tárgyalja Cs. PLANK Ibolya: „Fényképezőműtermek Budapesten”, *Budapesti Negyed* 15, 1997/1. <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00013/plank.htm> (Utolsó megtekintés: 2021. december 6.)

⁸ „Kit érdekel, jöjjön el műtermembe, örömmel mutatom meg így készült képeimet.” VERESS Ferenc: „A fényképezést haladása napjainkban I–II”, *Kolozsvári Közlöny*, 1859. január, 1860. november, közli: MIKLÓSI-SIKES Csaba: *Fényképezészek és műtermek Erdélyben 1839–1916*, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 2001, 276–278., 280–282.

⁹ MASZÁK Hugó: *Napló*, kézirat, magántulajdon

¹⁰ Kézirat, magántulajdon

¹¹ *Uo.*

¹² *Vasárnapi Ujság*, 1864. augusztus 14. 33. sz.

¹³ *Vasárnapi Ujság*, 1864. augusztus 21. 34. sz.

¹⁴ A javítás itt arra vonatkozik, hogy 1 dram kadmium-bromid és 1 dram kálium-jodid helyett 30 gran kadmium-bromidot és 30 gran ammónium-bromidot javasol.

¹⁵ James M. REILLY: „The Manufacture and Use of Albumen Paper”, *The Journal of Photographic Science*. 26. 1978, 156–161, <http://albumen.conservation-us.org/library/c20/reilly1978.html>, (Utolsó megtekintés: 2021. december 6.)

¹⁶ BARABÁS Miklós: *Művészi jegyzetek és más egyveleg, fényképelés, 1830–1864*, kézirat, magántulajdon, 21.

¹⁷ Legalább három (H., Q. és William) Bartholomew-ról és ennél is több Parkinsonról lehet tudni. <https://www.cartedevsite.co.uk/photographers-category/photographers/> (Utolsó megtekintés: 2021. december 6.)

¹⁸ *The Photographic Journal*, 1862, május 15, 42–54. <https://archive.rps.org/archive/volume-8/724301> (Utolsó megtekintés: 2021. december 6.)

¹⁹ A „Zauber photographie”-ra vonatkozó reklámat találtam: *Schwäbischer Merkur* és a *Revalsche Zeitung* hasábjain, mindkettőt 1866-ból.

²⁰ Farkas Zsuzsa: *Embermászoló. Borsos Józseffestőtől fényképeinek története*. Magyar Fotográfiai Múzeum, Kecskemét, 2009. 105.

²¹ Susanne Bois de Chesne-nek fennmaradt egy „Jármay Gusztáv” jelzésű homeopátiás készlete.

²² Az első világháborúig nagyjából két papírgyár uralta az albumin-nyomatokhoz szükséges papírpiacon: míg a Blanchet Frères et Kléber Co. (Rives) terméke kétségkívül elterjedtebb volt és simább felülettel bírt, addig a Steinbach and Company által gyártott Saxe-papír (Malmedy, Belgium) erősebb volt, vagyis nagyobb fényképek esetében előnyösebbnek bizonyult. J. M. Reilly: *The Albumen & Salted Paper Book: The history and practice of photographic printing, 1840–1895*. Light Impressions Corporation. Rochester, 1980. <http://albumen.conservation-us.org/library/monographs/reilly/chap4.html> (Utolsó megtekintés: 2021. december 6.)

²³ August Moll (1822–1886), gyógyszerész, fényképezési alapanyagok kereskedője, aki többek között a császári udvar beszállítója is volt. A híres „zum weißen Storch” bolt tulajdonosa és az 1865-től megjelenő *Photographische Notizen* című havi lap kiadója.

²⁴ BARABÁS Miklós: *Művészi jegyzetek és más egyveleg, fényképelés, 1830–1864*, kézirat, magántulajdon, 55.